

Тема на броя: Издънковите дъбови гори в България

(Продължение от стр. 13)

Към 2050 г. се очертава 9-10 % от издънковите гори да се окажат в условията на степен климат и да бъдат заменени от тревисто-храстови съобщества, т.е. те ще бъдат загубени. Към 2080 г., в зависимост от сценария на развитие на климата, ще бъдат загубени между 16 и 44 % от издънковите гори. Затова по-нататък в изложението се спираме главно на тези проблемни гори (Раев И. и кол, 2011).

Тук възниква голямото предизвикателство пред лесовъдите в България. Ще се оправдаем ли с евентуалните прогнози, или ще потърсим адекватни лесовъдски решения да не допуснем тези гори, които са с издънков произход, да се превърнат в тревни и храсталачни съобщества от подлесни видове.

Дали прогнозите ще се сбъднат, изцяло зависи от лесовъдската колегия и нейния адекватен отговор. Защото прогнозите се правят въз основа на индекси, които отчитат съотношение между температура и валежи. Не се отчитат дълбочината и характерът на почвата особено когато тя е много дълбок чернозем с льосова основна скала за Северна България или чернозем смолница за Тракийската низина. При почви, които се влагозапасяват и задържат почвената влага, дълбоката коренова система на дъбовете позволява използването на тази влага. Независимо от малкото валежи основен лесообразувател за Дунавската равнина и Тракийската низина е летният дъб, който е приспособен да расте при най-влажните условия.

Заемайки долната лесорастителна зона, където антропогенният натиск е най-голям, дъбовите гори са оцелявали благодарение на своята приспособимост да се възстановяват от спящи пъпки чрез т.нар. издънки. Поради силния хилядолетен антропогенен натиск - изкореняване, паша, палежи, ползване на дървесината за строителство и огрев - основната част от дъбовите гори в България са с издънков произход.

Издънковите гори на България основно са от различни видове дъб, които обикновено са и автохтонната растителност за съответното месторастение. Издънкови са около 70 % от дъбовите гори. Посочените данни са достатъчно основание издънковите дъбови гори да са основен предмет за разглеждане и интерпретация.

В България стопанско значение имат пет вида дъб. В еволюционното си развитие всеки един от тях е намерил своя отделна екологична ниша.

Летният дъб, с народното наименование стежер, заема низините и най-влажните и богати месторастения. Поради тази причина е масово изкореняван за селскостопански площи и заради качествата на дървесината си. От най-широко разпространен вид през далечното минало, когато страната се е населявала от тракийските племена, сега от този вид са останали отделни дърве-

та и малки кории. Поради масовото внасяне и култивиране на тополата неговите местообитания неправилно са кръстени топови. Тополата е култивиран вид и тези месторастения са „летно-дъбови, подходящи за развъждане на топола“. Летният дъб е изключително ценен вид и неговото възстановяване трябва да бъде една от задачите на лесовъдската колегия.

Горунът е най-широко разпространеният вид от дъбовете у нас. Той заема падините и сравнително богати и свежи месторастения, а като по-студоустойчив вид - и горната граница на разпространение на дъбовете.

Благуният се е приспособил към билните части на склоновете и по-припечните свежи месторастения. Често формира смесени насаждения както с горуна, така и с косматия дъб. Той се смята за ксерофитен вид и има много голяма перспектива на фона на очертаващите се климатични промени.

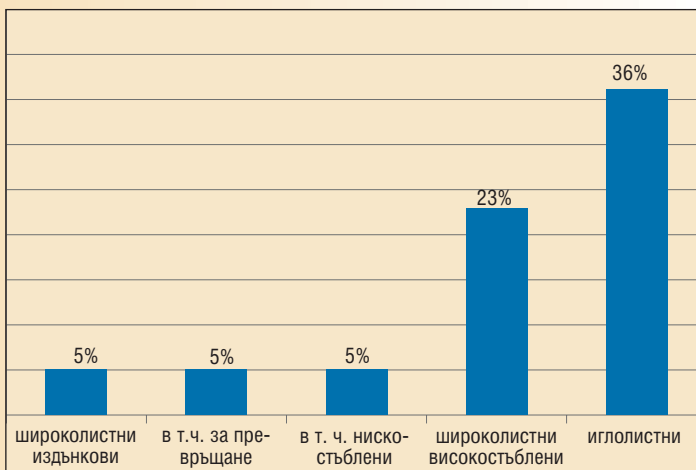
Косматият дъб се е приспособил да оцелява на сухите месторастения, т.нар. кайряци.

Церът е вид дъб с широка амплитуда на разпространение и приспособимост. Той участва в състава както на летнодъбовите гори, така и на косматодъбовите.

Равносметката от анализа е, че природата ни е дала за всеки тип месторастение, от най-влажните и богатите до най-сухите и бедните, вид, приспособен за дадените условия, както и един вид - церът, срещаш се при всички условия на месторастение. Всичко това ни подсказва, че лесовъдите трябва да реагират много гъвкаво и с разнообразни методи, отговарящи на конкретната биология и разнообразие на лесорастителните условия. Не можем под един аршин да слагаме разнообразието на странджанските издънкови гори с добруджанските гори и горите на Тракия. Дори във всяка от посочените области разнообразието е твърде голямо. Бихме отишли и по-далече - всяко едно насаждение си има свой облик.

Горите на Добруджа, както и на Тракийската низина, до края на XVII век, а вероятно и по-късно, са с основен лесообразувател летния дъб. Защо при континентални условия и ниски валежи за района до 400 мм там е разпространен най-влаголюбивият вид? Вероятно дълбоките почви, разположени върху льосова основна скала, задържат влагата, а дълбоката коренова система на дъба му позволява да я усвоява и да се развива при тези условия. Заради плодородните почви и качества на дървесината на летния дъб антропогенният натиск е бил най-голям. Доколкото са останали гори в Североизточна Добруджа, те са превърнати в церови. Защото, както вече посочихме, церът е с широка амплитуда, по-често плодородни и се размножава успешно и вегетативно. Сега това са издънкови церови насаждения, които плодородят и появата на подраст под тях е нормално явление. Три са основните подходи през последните години при стопанисването на горите, които ще се опитаме да анализираме.

Екологичен подход. Изразява схващането, че гората е природна даденост и в нея не се провеждат други мероприятия освен санитарни сечи. Презумпцията е, че природата сама ще се възстанови. Наблюденията ни обаче показват, че голяма част от отрязаните дървета са с централно загиване на пъна. Това означава, че централният корен е изгнил или е на път да загние. Дървото вече не може да ползва дълбоките подпочвени води. Проникването на влага в дървесината с времето способства за загиване на централната коренова система, която при дъбовете е дълбока. Това е особено характерно за церовите гори. Тяхното загиване в условията на долната лесорастителна зона е въпрос на време. Те започват да суховършат и съхнат, навлизат във фаза на колапс. Насажденията са с повърхностна коренова система и неустойчиви. При екологичен стрес от сушави години тези гори ще започнат да съхнат. Такива явления вече са наблюдавани в церовите насаждения на Североизточна България. Санитарните сечи са „качулка след дъжд“. Намалването на склопа до-

Фиг. Добита едра строителна дървесина по видове гори (%)

вежда до развитието на плътен подлесен етаж, който става проблем за възобновяването на тези гори. Лесовъдските мерки за борба с подлесния етаж са невъзможни. Изсичането му повишава неговата плътност. Появата на подраст и неговото отглеждане е невъзможно. Ние събдваме горепосочената прогноза и превръщаме гората в храсталачна формация.

Удължаване на периодите на възобновителната сеч и намаляване на интензивността ѝ

Като подход ще е удачен, ако нямаме проблема с подлесната растителност. При тези условия намаляването на интензивността на сечта изисква увеличаване на броя на влизанията за премахване на подлеса, и то в промеждутъците, когато нямаме ползване от дървостоя. Това най-често не се прави заради липсата на средства и трудоемкостта на мероприятията, а резултатът е същият като при предходния подход. Единствената алтернатива за опит за възстановяване на гората е създаването на широки полоси, риголването им и засаждане с жълди от цер, благуни, летен дъб.

Подход на постепенните сечи. Тук е необходимо да се планират насаждения за превръщане по целесъобразност, така че да не се

нарушат екологичната обстановка и ландшафтът. За предпочитане е постепенно-котловината сеч с период на възобновяване от 15 до 20 години, като не се изключват и други варианти в зависимост от състоянието на насаждението. Желателно е след семеносни години подрастът да бъде защитен и опазен по познатите ни методи и за възможно най-кратки срокове да се създаде младото поколение гора, което обикновено ще бъде със семенно-издънков произход. Желателно е последната окончателна фаза на сечта да не се извежда и да се запазват биотопна дървесина и редки дървесни видове. Не застъпваме тезата, че големи площи трябва да бъдат превръщани на дадена територия за кратко време. Там, където започнат сечи за превръщане на издънковите гори, трябва да се работи интензивно и сечта да е съобразена с биологията на младото поколение гора.

Голяма част от насажденията са на висока възраст и с намалена издънкопроизводителна способност и смяната на подходите няма да допринесе за решаване на проблемите с издънковите гори. Разнообразието в горите е изключително голямо и трябва да се използват всички познати лесовъдски подходи в зависимост от състоянието на гората и екологичните условия.

Стопанисване, състояние и перспективи за развитието на издънковите дъбови гори - частна собственост, в РДГ - Ловеч

Инж. Цветомир ГРУЕВ - главен експерт в РДГ - Ловеч

Разпространение

Издънковите гори на територията на РДГ - Ловеч (включително и в нискостъблените гори) заемат 52.8 % от залесената площ от горите в района на Дирекцията (106 056 ха). Разпространени са на територията на Плевенска и Ловешка област.

Разпространението им във вертикален план е от долния равнинно-хълмист и хълмисто-планински подпояс на дъбовите гори до нископланинския подпояс на горите от горун и бук.

В частност от издънковите гори дъбово-церовите и горите с преобладаване на дъб са с площ 80 480 ха, или 75.8 % от издънковите и 40 % от площта на горите на територията на Дирекцията.

Таксационни характеристики на издънковите гори за района на РДГ - Ловеч

Средни таксационни показатели към 1955 година. Участие по дървесни видове: смесени насаждения с участие на цер и дъбовете - 30 %, смесени церово-дъбови насаждения - 40 %, чисти дъбови - 10 %, чисти церови - 3 %, келявогабъррови - 9 %, и 8 % от други дървесни видове. Средна възраст - 12 години, средна пълнота - 0.8, среден бонитет - III, среден запас - 30 м³/ха.

Средни таксационни показатели към 2000 година. Средна възраст - 45 години, средна пълнота - 0.77, среден бонитет - III, среден запас - 103 м³/ха. Към тази година са първите данни за възстановени на частни физически и юридически лица гори, които възлизат на 55 575 ха, от които 22 832 ха са издънкови и нискостъблени. Средните показатели на тези гори не се различават от общите, тъй като към 2000 г. в тях почти не е извършвано ползване от собственици.

Средни таксационни показатели на издънковите гори - частна собственост, към 2015 година.

Площта на горите - частна собственост - 74 507 ха, от тях 49 384 ха, или 66 % са издънкови и нискостъблени гори. Средната възраст е 40 години, средната пълнота - 0.62, средният бонитет - 3.5, средният запас - 83 м³/ха.

Както се вижда, средните таксационни показатели претърпяват

определени промени след национализацията през 1948 г. и при възстановяването на собствеността след 2000 година.

Дървопроизводствено, екологично и социално значение на издънковите дъбови гори

Поради територията, върху която са разпространени издънковите дъбови гори, относително лесния достъп до тях и най-вече като гори, голяма част от които са били недържавна собственост преди 1948 г., са имали определено значение за развитието на икономиката в района на Ловешка област. Човешките намеси са се изразявали главно в добив на дърва за огрев и листников фурнир за изхранване на домашните животни, добив на строителен материал за жилища и стопански постройки, в малка степен за добив на строителен материал за производство на занаятчийски произведения (маси столове, бъчви, талпи, дъски).

Екологичното и социалното значение на издънковите гори, а и на всички гори на територията на РДГ - Ловеч, е нараствало и все повече нараства през последните години.

Около 40 % от издънковите гори попадат в зоните по „Натура 2000“. Значителна част от тях са със защитни, рекреационни и други функции.

Влиянието от различни лесовъдски системи в миналото върху структурата на възобновяването, състава и структурата на насажденията

Основната сеч, която се е прилагала при стопанисването на издънковите гори в Ловешка област, е голяма сеч за нискостъблено стопанисване.

В края на 50-те и началото на 60-те години на ХХ в. се въвеждат промени в начина на стопанисване. Формирани са групи гори - издънкови за превръщане, в които ще се разчита на естествено семенно възобновяване, гори за реконструкция, при които ще се разчита на залесяване и подмяна на дървесните видове, а по-късно са отделени и издънкови гори за прерастване (обхващащи гори на по-добри месторастения), при които се разчита на удължаване на възобновителния им период с увеличаване на въ-

зрастта, при която започват възобновителните сечи. В по-малка степен са провеждани отгледни сечи - основно за добив на минни подпори.

Основни видове възобновителни сечи, прилагани до 1989 г., а и след това, са: краткосрочно-постепенна; гола сеч за реконструкция с последващо залесяване с подмяна на дървесните видове, формиращи насажденията; гола сеч в зрели невъзобновени насаждения с последващо залесяване; гола сеч за издънково възобновяване.

В резултат на прилаганите основно голи сечи и последващите отгледни мероприятия много малки площи са възобновени по естествен път и издънковите насаждения са превърнати в семенни. Основни успехи са постигнати при реконструкциите, при които са създадени иглолистни култури.

Макар и на неголеми ширини определени успехи има при създаването на култури от широколистни дървесни видове - цер, червен дъб, ясен и други.

Поради намаления натиск (ползване) в издънковите гори, в резултат на заделянето на голяма част от площите във вид гори - издънкови за превръщане и прерастване, и вдигането на турнусите на сеч, към момента на възстановяването на собствеността на тези гори таксационните им показатели са значително по-добри от заварените при национализацията.

Стопанисване на издънковите дъбови гори - частна собственост, след възстановяването им в периода 2000-2015 година

След 1990 г., и най-вече след промяната в икономическите условия на вида собственост не само на горите, а и на голяма част от индустрията, занимаваща се с преработка на дървесина, в стопанисването на горите настъпиха значителни промени. Това засега в голяма степен и издънковите дъбови гори.

Ако за периода 1948-1997 г. те са по-слабо експлоатирани, през последните 15 години към тях има засилен интерес и количествата дървесина, които се добиват, нарастват. Засиленият интерес към добива на дървесина в горите-частна собственост, бе обусловен от начина на възстановяване и структурата на собствеността. Възстановените гори са на много собственици/наследници при голям брой малоразмерни имоти. Нормативната уредба, макар да претърпя значителни промени, не успя да намали и ограничи ползването в тези гори. Още една причина е лесният достъп до голяма част от възстановените имоти.

Сред факторите, които определят начините на стопанисване, са не винаги необходимата компетентност на лицата, упражняващи частна лесовъдска практика, които се занимават с дейностите по ползването в горите - частна собственост, като се забелязват и пропуски в познаването на нормативната уредба. От значение е и квалификацията и професионалната подготовка на голяма част от работниците, извършващи дейности (сечи) в горите.

Реално дейностите във възстановените гори осезаемо започнаха след 2001 година. През годините ползването по площ и кубатура претърпя постоянно увеличаване до средата на периода 2001-2015 година. След това се констатира известно намаляване на ползването в частните гори, като последната година то е значително по-малко. За 2001 г. е отчетено ползване 24 752 м³, 2002 г. - 70 211 м³, 2003 г. - 113 691 м³, 2004 г. - 185 125 м³, 2005 г. - 184 471 м³, 2006 г. - 214 070 м³, 2007 г. - 168 773 м³, 2008 г. - 175 668 м³. През 2015 г. са добити 80 207 куб. метра.

Сред факторите, определящи този темп на ползване, са доста по-либералният разрешителен режим за ползване на дървесината в началния период, включително и ползване на планирани мероприятия по някои лесоустройствени проекти, изработените преди 2005 година. Разрешените за прилагане видове сечи в много от случаите се ползваха като предлог за извършване на дадени мероприятия. Наличието на голям брой достъпни имоти, в които не бяха водени, или бяха провеждани сечи с ниска интензивност, даде възможност

да се отсекаят в кратки срокове големи обеми дървесина. През годините бяха приложени гола сеч за реконструкция и гола сеч за издънково възобновяване. След 2007 г., с премахването на вида „гори за реконструкция“ и въвеждането на ограниченията за възрастта на дървостойките, основен вид сеч стана краткосрочно-постепенната. Най-често тя се провеждаше в две фази, а понякога и при еднократно изсичане на дървостойките. Прилагаше се и средностъбленото стопанисване, но в много случаи във вид, който не отговаря на изискванията за провеждане на този вид мероприятие.

Резултатът са раздробени и накъсани насаждения в различно състояние както по възраст, така и по произход и строеж на дървостойките. В тях не винаги могат да се водят мероприятия с отчитане на състоянието на дървостойките, хода на възобновителния процес и други фактори. Стана невъзможно при тази раздробена собственост да се извършват дългосрочното планиране и провеждането на мероприятия в едно и също време за едно еднородно насаждение.

Насоки на стопанисване и перспективи за развитие на издънковите дъбови гори

Основните насоки както в миналото, така и сега, трябва да са подобряване на състоянието на насажденията в млада възраст чрез отгледни мероприятия и стремеж към успешно семенно възобновяване на насажденията за превръщането им в семенни.

Основните възобновителни сечи, които трябва да се прилагат, са: *Постепенно-котловинна* - за горите - частна собственост, прилагането на този вид сеч е целесъобразно да се извършва в имоти с по-голяма площ - поне 1.5 ха и повече. В останалите случаи се получава една схематична сеч, която не изпълнява предназначението си, а най-често наподобява гола сеч на малки площи. *Краткосрочно-постепенна* - макар и определена като неприродосъобразна, не бива да бъде отричана напълно и изоставена особено при стопанисването на издънковите гори. За имоти с площ до 1-1.5 ха тя няма алтернатива.

Сеч за средностъблено стопанисване - макар че тази сеч отпадна от възможностите за провеждане на възобновителни сечи в издънковите гори, наше мнение е, че не трябва да се отрича напълно. При правилното ѝ прилагане в подходящи за това мероприятие насаждения се получават добри резултати.

Сечи за нискостъблено стопанисване - върху ограничени площи със затруднено естествено възобновяване в насаждения със запазена способност за издънково възобновяване.

Проблемите, които стоят на дневен ред, са опазването на горите от незаконни сечи; стопанисване при максимално запазване на функциите на горите да формират природните съобщества и прилагане на природосъобразни лесовъдски системи.

Необходимо е да се върви в няколко направления:

- Комасирането на имотите и оттам създаване на възможност за прилагане на лесовъдски системи с удължен възобновителен период и полагане на грижи за подобряване на състоянието на горите.

- Добра инициатива е и възможността държавата да закупува гори.

- Въвеждането на различни стимули, включително и финансови, които да дават възможност на собствениците да поддържат горите си в добро състояние с провеждане само на належащи мероприятия по подобряване на здравословното им състояние и възобновяване при прилагане на сечи с удължен възобновителен период.

Много важна е квалификацията на лесовъдите, които работят в горите, независимо от собствеността. Със същата сила това се отнася и за квалификацията, знанията и уменията на работниците в горите. В тази насока са необходими големи усилия, за да бъдем адекватни на новите подходи и изисквания в стопанисването на горите.